

Boris Golec

»Izobčenec« iz Valvasorjeve rodbine in njegova dva morganatska zakona*

GOLEC, Boris, red. prof. dr., znanstveni svetnik, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, boris.golec@zrc-sazu.si

929.52Valvasor

»IZOBČENEC« IZ VALVASORJEVE RODBINE IN NJEGOVA DVA MORGANATSKA ZAKONA

Jurij Sigmund Valvasor (ok. 1618–1686/89), član znamenite kranjske plemiške rodbine, iz katere je izšel polihistor Janez Vajkard, je eden od dveh Valvasorjev, za katera je polihistor lakonsko zapisal, da sta se izselila iz dežele, ter zamočlal njune žene in otroke. Oba sta namreč sklenila morganatsko zakonsko zvezo, Jurij Sigmund, kot se je pokazalo pred kratkim, celo dvakrat. Zaradi (druge) poroke s kmečkim dekletom, »nečastnega vedenja« in izselitve s Kranjskega je njegovo sorodstvo doseglo, da so kranjski deželni stanovi njemu in njegovemu potomstvu leta 1657 odvzeli kranjsko deželanstvo. Jurij Sigmund je nato živel na posesti grofa Zrinskega na Hrvaškem ter večidel na Koroškem, kjer se je preživljal kot rudarski izvedenec, umrl pa naj bi v Deutschlandsbergu na Štajerskem.

Ključne besede: Valvasor, plemstvo, morganatska zakonska zveza, dvorec Klevišče, odvzem deželanstva, rudarstvo

GOLEC, Boris, Prof. Dr., Scientific Councilor, Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Milka Kos Historical Institute, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, boris.golec@zrc-sazu.si

929.52Valvasor

“AN OUTCAST” FROM THE VALVASOR FAMILY AND HIS TWO MORGANATIC MARRIAGES

Jurij Sigmund Valvasor (ca. 1618–1686/89), a member of the famous Carniolan noble family, from which the polyhistor Janez Vajkard descended, is one of the two Valvasors, of whom the polyhistor laconically wrote that they had emigrated from the country, and omitted their wives and children. Both of them had a morganatic marriage, Jurij Sigmund, as it turned out recently, even twice. Due to his (second) marriage to a peasant girl, his »dishonourable behaviour« and his emigration from Carniola, his relatives got the Land Estates of Carniola to deprive him and his descendants of the Land of Carniola privileges in 1657. Jurij Sigmund then lived on the estate of Count Zrinski in Croatia and for the most part in Carinthia, where he earned his living as a mining expert, and is said to have died in Deutschlandsberg in Styria.

Key words: Valvasor, nobility, morganatic marriage, Klevišče manor, deprivation of Land privileges, mining

* Prispevek je nastal v okviru temeljnega raziskovalnega projekta projekta »Ambicije, karizem, pohlep, prevare: socialno-materialne strategije, prakse in komunikacija družbenih elit na Slovenskem v zgodnjem novem veku« (J6-2575).

Pred dobrim desetletjem sem na straneh *Zgodovine za vse* predstavil življenjski zgodbi dveh Valvasorjev, Jurija Sigmunda in Janeza Ditriha, bratranca in brata polihistorja Janeza Vajkarda, ki sta doživela podobno usodo.¹ Polihistor se je njunih družin na rodovnem deblu Valvasorjev v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689) odkrižal z lakonskim zapisom, da sta se iz dežele izselila,² zamolčal njune žene in otroke, v spremnem besedilu pa zapisal, da pri izseljenih Valvasorjih ni navedel otrok, ker da za vse ne ve.³ Da je bila pri obeh sorodnikih posredi morganatska zakonska zveza in iz te izvirajoče posledice, je Janez Vajkard diplomatsko zamolčal, tako kot je javnosti utajil tudi plebejska moža svojih sester.⁴

Usodi polihistorjevega bratranca in brata sta prišli na dan leta 1715 v Gradcu, ko so tamkajšnjega deželnostanovskega puškarskega mojstra Gregorja Ferdinanda Valvasorja izprašali zaradi nekega sleparja, ki se je izdajal za Jurija Sigmunda pl. Valvasorja, sorodnika kranjskih Valvasorjev. Gregor Ferdinand je bil sin enega od dveh »izločenih« članov rodbine, polihistorjevega bratranca, ki se je dejansko imenoval Jurij Sigmund (ok. 1618–1686/89) in je po sinovih besedah umrl v štajerskem Deutschlandsbergu. Obenem je graški puškar povedal, da sta se pet let prej v Gradcu mudila dva človeka, ki sta se razglašala za sinova Ditriha pl. Valvasorja, ta pa naj bi imel blizu Žalca majhno posest, imenovano »Končo«.⁵ V Ditrihu je bilo mogoče prepoznati polihistorjevega brata Janeza Ditriha (1632/33–1683/89), pozneje pa tudi ugotoviti, za katero posest je šlo.⁶ Zanimivo je, da je na pričevanje Gregorja Ferdinanda že okoli leta 1900 naletel Peter Radics in si naredil njegov prepis, vendar podatkov ni uporabil v nobeni svoji objavi o Valvasorjevem rodu.⁷

Sam sem leta 2012 po sledovih pričevanja graškega puškarskega iz leta 1715 prišel do vrste ugotovitev o obeh iz dežele izseljenih Valvasorjih, nekaj stvari

pa po naključju odkril šele naknadno. Nova spoznanja sem deloma vključil v poznejše parcialne obravnave Valvasorjevega rodu in v monografijo o Valvasorjih, zlasti o družini polihistorjevega brata Janeza Ditriha,⁸ komaj kaj pa o Juriju Sigmundu in njegovi družini.⁹ Novoodkriti podatki o tem »izobčenem« članu Valvasorjeve rodbine tako kličejo po dopolnitvi njegove življenjske zgodbe, reinterpretaciji določenih dejstev in popravku nekaterih sklepov oziroma hipotez. Glavno novo spoznanje je, da je morganatsko zakonsko zvezo sklenil dvakrat, ne le enkrat, preden je rodbina zanj in za njegove potomce leta 1657 pri kranjskih deželnih stanovih dosegla odvzem kranjskega deželanstva.

Jurij Sigmund se je, kot priča rodovno deblo Valvasorjev v *Slavi vojvodine Kranjske*, rodil kot eden od štirih otrok polihistorjevega strica Adama pl. Valvasorja in njegove žene Sidonije pl. Gusič, katere osebno ime Janezu Vajkardu začuda ni bilo znano.¹⁰ Na svet je prišel okoli leta 1618, kar je mogoče izračunati glede na čas poroke staršev (1611),¹¹ védenje, da je imel tri starejše sorojence,¹² in zlasti glede na njegov vpis v jezuitsko bratovščino Marijinega Vnebovzetja v Ljubljani leta 1632, ko mu je moralo biti vsaj 13 ali 14 let.¹³ Zibelka mu je najbrž tekla na gradu Erkenštajn pri Boštanju ob Savi, ki je bil krajši čas do leta 1618 v lasti očeta Adama, preden je ta okoli leta 1620 med Svibnim in Dolami pri Litiji postavil dvorec Zavrh,¹⁴ novi »matični grad« Adamove rodbinske veje Valvasorjev.

Jurij Sigmund je oba starša izgubil že v otroštvu. Mati Sidonija je kot živa zadnjič omenjena leta 1621, ko je oče Adam 18. julija 1624 v Zavrhu sestavil oporoko, pa je bila že pokojna. Dobra dva meseca pozneje, 29. septembra, je preminil tudi Adam, in sicer v Ljubljani, kjer so oba zakonca pokopali v

¹ Golec, *Lažni Valvasor*.

² Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

³ Prav tam, str. 108.

⁴ Golec, *Valvasorji*, str. 26.

⁵ Golec, *Lažni Valvasor*, str. 7–8.

⁶ Oznaka »Končo« se je nanašala za nekdanji Končev dvor ali Končevo, danes kmetijo Košenina v Kapli pri Taboru (Golec, *Sledovi Valvasorjev*, str. 380–382).

⁷ Golec, *Lažni Valvasor*, str. 8.

⁸ Prim. Golec, *Sledovi Valvasorjev*; isti, *Valvasorji*, str. 297–311.

⁹ Prim. Golec, *Valvasorji*, str. 117–125.

¹⁰ Na rodovnem deblu je naveden kot tretji, pred edino sestro Polikseno (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109), a je bil v resnici najmlajši otrok (Golec, *Valvasorji*, str. 108–107).

¹¹ Starša sta se poročila kmalu po sklenitvi poročnega dogovora, datiranega 9. junija 1611 (Golec, *Valvasorji*, str. 97).

¹² Gl. op. 10.

¹³ Sprejet je bil hkrati z bratrancom Karlom, polihistorjevim polbratom, in bratom (Janezom) Sigfridom (SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 123), tri mesece za Janezom Ludvikom Schönlebnom (pag. 122), rojenim 16. novembra 1618.

¹⁴ Golec, *Valvasorji*, str. 99–102.

jezuitski cerkvi.¹⁵ Ko so štirje otroci postali popolne sirote, je bila najstarejša Poliksena kvečjemu v trinajstem letu, Jurij Sigmund pa je štel približno šest let. Ob očetovi smrti so bili otroci v oskrbi pri njegovi sestri Sofiji, omoženi pl. Apfalter v Motniku, nakar jih je najverjetneje vzel za dve leti k sebi ded Sigmund pl. Gusič, graščak na Rakovniku v Mirnski dolini, kot mu je v oporoki naložil zet. Ko je Gusič umrl (1627), je v skladu z oporoko postal varuh svojih nečakov stric Jernej Valvasor, njihov nadomestni dom pa stričev dvorec Medija pod Trojanami. Sinovom Janezu Krstniku, Janezu Sigfridu in Juriju Sigmundu je oče v oporoki namenil šolanje v jezuitskem konviktu v Gradcu ali Ljubljani ter študij filozofije in prava pri jezuitih v Ingolstadt, medtem ko je hčerko Polikseno do poroke zaupal vzgoji graških dominikank.¹⁶

Študijska pot Adamovih sinov je nato res potekala po pričakovanih okolice, čeprav je bila nekoliko drugačna od očetovih želja, saj najdemo leta 1636 vse tri mladeniče na univerzi v Padovi.¹⁷ Po vrnitvi v domovino so si leta 1638 na enake dele razdelili očetovo posest – vsak je dobil približno 21 funtov in pol imenjske rente –, vendar se je v kranjski imenjski knjigi osamosvojil le Janez Sigfrid, deleža drugih dveh bratov pa sta ostala skupaj.¹⁸ A le na papirju, saj je delež Jurija Sigmunda čez nekaj let pristal v rokah najstarejšega Janeza Krstnika, novega završkega graščaka. Iz regesta odpovednega pisma, navedenega leta 1650 v zapuščinskem inventarju Janeza Krstnika, je namreč razvidno, da

je Jurij Sigmund od brata pet let prej v celoti prejel dediščino po očetu, zajeto v nepremičninah (*an den Ligundten Gütern*).¹⁹ Kot bomo videli, se čas, leto 1645, ujema z njegovim nakupom bližnjega malega dvorca Klevišče. Starejši brat Janez Krstnik je torej izplačal mlajšega Jurija Sigmunda v denarju, ne da bi mu moral odstopiti tretjino imenja pokojnega očeta, ki mu je pripadla z delitvijo med brati, nobeden od njiju pa ni poskrbel za izbris solastniškega deleža Jurija Sigmunda v imenjski knjigi.²⁰

Iz slednje tudi ni razvidno, kdaj natanko in kako je Jurij Sigmund prišel do lastništva **malega dvorca Klevišče pri Polšniku**, severozahodno od Zavrha. Po opisu v XI. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* je bilo Klevišče prvotno last deželnega svobodnika Klemenčiča in nato v različnih rokah, preden ga je od neimenovanega lastnika kupil Jurij Sigmund Valvasor in ga obdržal enajst let do prodaje Jožefu Bosiu. Za katerih enajst let naj bi šlo, je mogoče izračunati iz števila let lastništva, navedenih pri naslednjih treh lastnikih – do leta 1685 naštejemo skupno 39 let.²¹ Potemtakem bi bilo Klevišče v lasti Jurija Sigmunda Valvasorja med letoma 1635 in 1646, kar pa je vsekakor prezgodaj, saj mu je bilo leta 1635 komaj kakšnih 17 let in se je še šolal.²² Posredi je spodrsrlaj pri navajanju let lastništva kate-rega od lastnikov, ki ga je zagrešil bodisi polihistor sam bodisi stavec. V resnici bi moral seštevek znašati deset let manj – 29. Enajst let lastništva Jurija Sigmunda Valvasoreja je glede na vse, kar o njem

¹⁵ Prav tam, str. 107.

¹⁶ Prav tam, str. 109–110.

¹⁷ Po Radicevih izpiskih iz objav padovanskih univezitetnih matrik, natančneje iz matrike »nemških juristov«, so bili 16. junija 1636 vpisani Janez Krstnik, Janez Sigfrid in Jurij Sigmund Valvasor, imenovani po Mediji in Zavrhu kot »Valvasor de Gollnegg et Neudorf« (SI AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XIX, II b). Nobenega Valvasorja ni na objavljenem seznamu kranjskih študentov v Ingolstadt (Radics, Kranjski dijaki, str. 25–27).

¹⁸ SI AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 5 (1619–1661), fol. 58. – Ob delitvi posesti se je Janez Sigfrid odcepil z 21 funti in 27 krajcarji imenjske rente, bratoma Janezu Krstniku in Juriju Sigmundu pa je ostalo 42 funtov, 54 krajcarjev in pol. Katere dele očetove posesti je leta 1638 prevzel, je iz izvlečka delilne pogodbe znano le za najstarejšega Janeza Krstnika, ki mu je pripadlo 13 hub, dva oštata, ena kajža ter tretjina gornine in desetine (SI AS 740, Gospodstvo Jablje, fasc. 8, Medija – Familiaria, Janez Krstnik Valvasor, delilna pogodba 18. 7. 1638).

¹⁹ SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4, 26. 7. 1650, pag. 11, No. 56.

²⁰ Tako je razumljivo, zakaj je posestna pridobitev z imenjsko rento v višini 20 krajcarjev iz leta 1647 vpisana v imenjski knjigi samo na ime Janeza Krstnika (SI AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 5 (1619–1661), fol. 58). Imenjsko rento so leta 1662 prenesli v naslednjo imenjsko knjigo v neokrnjenem obsegu 43 funtov, 14 krajcarjev in poltretji pfenig, pri čemer pa so kot lastnika navedli neimenovane »dediče pokojnega Adama Valvasorja«, ne Janeza Krstnika (SI AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 101).

²¹ Jožef Bosio naj bi imel Klevišče samo tri leta, za njim Sigmund Semenič 23 let in njegov sin Janez Andrej Semenič 13 let do prodaje leta 1685 (Valvasor, Die Ehre XI, str. 305).

²² Tak časovni razpon je izračunal tudi Fran Podkrajšek – Harambaša (Harambaša, Valvasorjeva rodbinska rakev, str. 566). Pozneje navaja isti letnici Radics, očitno po Harambaši, čigar dva članka o Juriju Sigmundu citira v nadaljevanju (Radics, Graščine in hiše, str. 436).

Dvorec Klevišče pri Polšniku po Valvasorjevi skicni knjigi Kranjske, 1678–79 (Valvasor, *Topografija Kranjske*, sl. 127).

vemo, namreč logično postaviti deset let pozneje, v obdobje med letoma 1645 in 1656.²³

Imenjsko rento Jurija Sigmunda Valvasorja v višini 10 funtov so v kranjsko imenjsko knjigo vpisali leta 1648, vendar iz knjige ni vidno, za katero posest gre, niti to, kdaj natanko jo je pridobil. Šele veliko poznejši pripis iz druge polovice 19. ali iz 20. stoletja jo naslavlja »Klevišče«, kar je, kot bomo videli, pravilno. Janez Jurij posesti ni dobil omenjenega leta, ampak že nekoliko prej, saj vpis v imenjsko knjigo ni povezan s pridobitvijo imenjske rente. Nastal je zaradi odpisa sedmih funtov, tj. sedmih hub in mlina, ki so jih navedenega leta pripisali novemu lastniku Janezu Ludviku Gallu.²⁴ S tem so Valvasor-

Gusiča, in je odcepljeno posest najverjetneje kupil v začetku leta 1646. Tedaj je namreč datiran regest neke kupoprodajne pogodbe, ki mu jo je izdal (prodajalec) Valvasor, žal pa ni naveden predmet prodaje (SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 32, lit. G XVI-25, zapuščinski inventar Janeza Ludvika Galla pl. Gallensteina, 4. 2. 1665, pag. 2). Na podlagi tega skromnega regesta z datumom 4. januar 1646 je Majda Smole povsem neutemeljeno pripisala Valvasorju – ta tudi ni bil baron, kot je zapisala – solastništvo gospostva Rakovnik pri Mirni: »Nikolaj Tadjolovič si je delil posestvo z Jurijem Sigmundom baronom Valvasorjem. Janez Ludvik baron Gall je Tadjolovičev del gospostva kupil leta 1642, štiri leta pozneje, 1646, pa tudi Valvasorjev del.« (Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 415) V resnici se regest v Gallovmem zapuščinskem inventarju lahko nanaša le na prodajo sedmih hub in mlina, vpisano leta 1648 v imenjsko knjigo. Ko bi bil Jurij Sigmund kdaj resnično solastnik Rakovnika, bi to najbrž omenil tudi Janez Vajkard v *Slavi vojvodine Kranjske* pri opisu gradu, a navaja kot lastnike le »gospode Tadjoloviče« in za njimi Janeza Ludvika Galla (Valvasor, *Die Ehre* XI, str. 321). Morda je v Gallovmem zapuščinskem inventarju navedena napačna letnica prodaje 1646 namesto pravilne 1648. Regest listine, shranjene v nekdanjem arhivu grofov Barbo na gradu Rakovnik, ki si ga je prepisal Radics, ima namreč isti datum 4. januar, a letnico 1648, kar pa bi bila lahko tudi prepisovalčeva napaka. Listina je bila izdana v

²³ Že Podkrajšek je opozoril na neskladje med izračunanim časom lastništva Jurija Sigmunda (1635–1646) na eni strani ter hčerkino smrtjo (1650) in njegovo prošnjo deželnim stanovom (1651) na drugi (Harambaša, *Valvasorjeva rakev*, str. 566).

²⁴ SI AS 173, *Imenjska knjiga za Kranjsko*, knj. 5 (1619–1661), fol. 57v. – Gall je bil gospodar Rakovnika v Mirnski dolini, prej v lasti Valvasorjevega deda po materi Sigmunda pl.

ju leta 1648 ostale po imenjski knjigi le še tri hube, dokler mu sedem let zatem, leta 1655, niso pripisali podedovane polovice imenja umrlega brata Janeza Sigfrida. Njegova imenjska renta se je s pridobljenimi štirimi hubami in pol dvignila za malo manj kot 7 funtov in pol na 10 funtov, 28 krajcarjev in poldrugi pfenig.²⁵ Enaka višina je navedena tudi v naslednji imenjski knjigi, ki se začne leta 1662, toda pripis iz leta 1673 pove, da jo je Jurij Sigmund Valvasor v resnici »že zdavnaj (*schon lengst*) prodal Jožefu Bosiu«.²⁶ Že septembra 1660 v registraturnih protokolih kranjskih deželnih stanov beremo, da sta lastnika imenj Jurija Sigmunda Valvasorja (*als Inhaber der Georg Sigmundten Valvasorischen Gültten*) Janez Sigmund Semenič in Jožef Bosio.²⁷ In če upoštevamo podatek v *Slavi vojvodine Kranjske*, po katerem je bil Bosio lastnik tri leta, preden je to postal Semenič, je Bosio kupil Klevišče od Valvasorja najpozneje leta 1657. Jedro posesti, Klevišče, je Jurij Sigmund pridobil pred letom 1646, ko je sklenil pogodbo z Gallom,²⁸ in ga imel vsaj še leta 1655, ko je svojemu skromnemu imenju dodal podedovano polovico bratovega imenja.

V Klevišču pri Polšniku je torej Jurij Sigmund zagospodaril sredi štiridesetih let 17. stoletja, star kakšnih 27 let, in tam si je **ustvaril družino** z žensko, ki je bila za njegovo sorodstvo zaradi nizkega rodu kamen spotike. Kolikor je znano, je na Jurija Sigmunda kot »problematičnega« člana Valvasorjeve rodbine prvi opozoril Peter Radics v uvodu h Krajčevi izdaji *Slave vojvodine Kranjske* (1877). Ne da bi navedel vir, je zapisal, da je Valvasorjeva družina pri deželnih stanovih zanj zahtevala kazen, ker je osramotil svoj rod, ko je vzel za ženo »neko

lahkomiselno žensko, svojo priležnico« (*eine leichtfertige Person "seine Fötel" zur Gattin genommen hatte*).²⁹ Poldrugo desetletje pozneje (1892) je imel isti vir skoraj brez dvoma v rokah Fran Podkrajšek, saj ima njegov dobesedni citat domala identično vsebino kot Radicsev povzetek, le da lahkomi selno življenje pripisuje Juriju Sigmundu, njegovo ženo pa imenuje samo »seine Föttel«. Šlo je za prošnjo Valvasorjeve družine deželnim stanovom z datumom 3. avgust 1651, katere regist je avtor našel v Perizhoffovem repertoriju arhiva kranjskih deželnih stanov.³⁰

Podkrajšek je poleg tega v literaturi prvi opozoril na še danes ohranjeni nagrobnik v župnijski cerkvi na Polšniku. Na njem je vklesano ime Barbare, hčerke Jurija Sigmunda Valvasorja, ki so jo pokopali leta 1650, eno leto pred nastankom omenjene prošnje. Napis »Hie likt pegrowen man lewe Tochter Barbara † Ge: Sig: Valvasor 1650« je Podkrajška sploh spodbudil k raziskovanju, kdo sta oče in hči, navedena na dotlej neznanem nagrobniku.³¹ Na marmorno nagrobno ploščo, tedaj vzdano v tlak predhodnice današnje cerkve, je naletel po naključju, nato pa se je v stvar poglobil in nazadnje prišel do takšnega sklepa: »Sedaj mi je bilo jasno, zakaj naš kronist [Janez Vajkard Valvasor] ne omenja rodbinske rakve v Polšniku in zakaj v rodoslovnem drevesi Valvasorjev ne navaja niti žene, niti potomcev Jurij Žiginih, nego lakoniški pristavlja, da se je izselil in umrl! Jurij Žiga se ni oženil v plemeniti obitelji, nego poiskal si je soproge pri navadnih ljudeh. To je bil hud greh!«³² Podkrajšek je napačno

Zavrhu, vsebina pa je zagotovo ista: Jurij Sigmund potrjuje, da je Gallu prodal sedem hub v vasi Padež (SI AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XIX, II a, Genealoško deblo).

²⁵ SI AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 5 (1619–1661), fol. 57v.

²⁶ Celoten historiat posesti za zadnjih nekaj desetletij podaja šele vpis iz leta 1694 in ta se glede lastnikov povsem ujema z opisom v *Slavi vojvodine Kranjske*, le da v imenjski knjigi ni časovnih opredelitev. Pri posesti Jurija Sigmunda je šlo za imenje dvorca Klevišče (in den Hoff Cliuisch bestehende [...] Gült), ki ga je »gospod Valvasor pred veliko leti (vor villen Jahren)« prenesel na Jožefa Bosia, nato pa so si kot lastniki sledili trije Semeniči. Prav tam, knj. 6 (1662–1756), fol. 103.

²⁷ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 864, registraturni protokoli 18 (1660–1666), fol. 50v.

²⁸ Gl. op. 24.

²⁹ Radics, Johann Weikhard (1877), str. 4.

³⁰ Harambaša, Valvasorjeva rakev, str. 755. – SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 874, Repertorium Sive Melius Informationes etc., Pars II, fol. 47: »Valvasorisches anbringen an die hochlöbl. Landtstände das leichtfertige Leben, Ehelichung seiner Föttel, abstraffung dessen an H. Georg Sigmundten Valvasor.« Perizhoff se sklicuje na vir, ki ga označuje kot: »in K: B. sub 3. aug: 1651.ten.« Kratica K. B. se nanaša na takratno ureditev stanovskega arhiva in pomeni Kasten B (prim. prav tam, fol. 4).

³¹ Harambaša, Valvasorjeva rakev, str. 754. – Napis s tega edinega nagrobnika v polšniški župnijski cerkvi je sicer že sto let prej prepisal župnik Anton Pleskovič za Franca Antona pl. Breckerfelda (SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 120, Korespondenca, Breckerfeld Franc Anton, Pleskovič Anton 1793, 23. 1. 1793).

³² Harambaša, Valvasorjeva rakev, str. 755. – Marmorna plošča velikosti 82 x 49 cm je vzdana v južno notranjo steno sedanje cerkve. Podkrajškov članek in Valvasorjevo rodbin-

sklepal, da je precej velika cerkvena kript (rakev) – v tej naj bi bilo po cerkovnikovem pripovedovanju več krst, štiri ali šest – v resnici Valvasorjeva »rodbinska rakev«, zato se je tem bolj čudil, zakaj polšniška »rakev« v *Slavi vojvodine Kranjske* ni nikjer omenjena.³³ Glede na število krst v kripti in na polihistorjev molk o bratrančevi družini je patetično in hkrati obtožujoče pribil: »Bržkone so pomrli Juriju Žigi poleg žene vsi otroci, ki so sedaj pokopani skupno; on pa je osamel, zapuščen, zaničevan in preziran, izselil se je in pozabljen umrl na tujem. Zatorej naš kronist, sramujoč se takega bratranca, niti ne omenja njega rodbinskega počivališča v Polšniku, zato se je Jurij Žiga "izselil in umrl"; zato ni o njega rodbini najti zapisanega ničesar! Takó strogo so pred dvema vekoma obsojali plemiča, ki se je poročil z meščanko!«³⁴

Podkrajšek je z meščanko očitno mislil neplemkinjo, saj ni nobenega poročila o tem, da bi bila žena Jurija Sigmunda meščanskega rodu. Dokler nismo vedeli, da se »stanu neprimerno« ni oženil samo enkrat, ampak (vsaj) dvakrat, smo njegovo ženo, Barbarino mater, od Radicsa dalje (1910) istovetili s kmečkim dekletom, o katerem govori drugi Perizhoffov repertorij *Carniola pragmatica* leta 1657.³⁵ Danes je jasno, da se oznaka kmečko dekle nanaša na drugo ženo. Kmečkoga stanu je bila zelo verjetno sicer tudi njena predhodnica. Zgodnejše matične knjige polšniške župnije, ki bi lahko odgovorile na

sko ime sta gotovo pripomogla, da nagrobnika ob gradnji nove polšniške župnijske cerkve v začetku 20. stoletja niso zavrgli, temveč vzdali na sedanje mesto.

³³ Harambaša, Valvasorjeva rakev, str. 754. – Preden je Podkrajšek ugotovil, da je bil Jurij Sigmund lastnik Klevišča, o čemer piše v nadaljevanju razprave leto pozneje (1893), je izrazil precej nenavadno sklepanje, zakaj si je dal Jurij Sigmund urediti rodbinsko grobnico prav na Polšniku (prav tam, str. 755): »Tedanja duhovščina pa (takó si mislim), ki je hodila družno s plemstvom in posebe še z ostalo rodbino Valvasorjevo, odobraval je korake [sorodnikov] proti Juriju Žigi zaradi nedostojne ženitve in mu povsod odrekla prostor za obiteljsko rako. In končno, menim, zatekel se je Jurij Žiga v óno gorsko zakotje, v Polšnik, in si ondi pridobil srce tolerantnega duhovnika, ki mu je dovolil, da si v sedanjí kapelici sv. Ane zgradí rodbinsko počivališče.«

³⁴ Prav tam, str. 756.

³⁵ »Gemahlin, Eine Bauernstochter, wegen welcher Vermählung er auswanderte« (Radics, Johann Weikhard (1910), str. 350). – Radics ni navedel vira, vendar ni dvoma, da temelji podatek na prepisu regesta v omenjenem Perizhoffovem repertoriju, shranjenega v Radicsevi zapuščini (SI AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XXI, VII Jurij Sigmund).

Nagrobnik Barbare Valvasor († 1650), otroka prve »prepovedane ljubezni« v Valvasorjevi rodbini, v župnijski cerkvi na Polšniku pri Litiji (foto: B. Golec, avgust 2012)

vprašanje o identiteti Valvasorjeve prve žene, so bile pogrešane že konec 19. stoletja, ko je po njih poizvedoval Podkrajšek.³⁶ Če nič drugega, bi pri krstih otrok razkrile vsaj ime matere, če že ne bi iz mrliške matice izvedeli tudi za njeno starost, iz poročne pa za krajevni izvor, ime in priimek očeta. Pri tem ni nujno, da so na Polšniku poleg krstnih matic tedaj že vodili tudi evidenci porok in pokopov.

Do poroke med Jurijem Sigmundom Valvasorjem in njegovo po imenu neznano neplemiško izbranko je prišlo najpozneje leta 1650, ko so v polšniški cerkvi pokopali njuno hčerko Barbaro, razen če je bila ta rojena še kot nezakonska. A v takem primeru župnik prejkone ne bi dovolil postavitve

³⁶ Po Podkrajšku naj bi matične knjige polšniške župnije segale samo do leta 1784 (Harambaša, Valvasorjeva rakev, str. 754), vendar velja to le za najzgodnejši ohranjeni poročno in mrliško matico, medtem ko se krstne matice začnajo leta 1752 (NŠAL, ŽA Polšnik, popis).

nagrobne plošče. Vpis v deželno stanovske registraturne protokole meseca avgusta 1651 razkriva, da je Valvasor živel s svojo izvoljenko že dlje časa. Prošnjo za »zasluženo kaznovanje« Jurija Sigmunda je na stanove nasloвило »celotno Valvasorjevo sorodstvo in svaki« (N: *die gesambte Valuasorische Befreündte vnd Schwäger*), to pa zato, ker naj bi »z nemoralno žensko precej časa počel pregrešen zločin in ker se je z isto osebo sramotno poročil« (*wegen seines mit einer Vnzühtigen weibs person, ein Zimbliche Zeit verýbten lasterhafften Verbrehnuß, vnd vmb willen das er selbige tanquam personam infamem geehelicht*).³⁷ Sodeč po tem viru so si bili torej glede nasprotovanja zvezi in poroki »zabludelega sorodnika« enotni vsi Valvasorji in tudi in svaki.³⁸ Tega, kdo konkretno je stal za prošnjo, ne izvemo. V Adamovi rodbinski veji Valvasorjev, ki ji je pripadal Jurij Sigmund, je bil poleti 1651 poleg njega živ en sam odrasel moški, njegov neporočeni srednji brat Janez Sigfrid.³⁹ Dobro leto prej, junija 1650, je namreč preminil najstarejši brat Janez Krstnik, gospodar v Zavrhu,⁴⁰ pol leta za njim pa so v začetku leta 1651 pokopali tudi starosto Valvasorjevega rodu, strica Jerneja Valvasorja z Medije in Gamberka, očeta polihistorja Janeza Vajkarda.⁴¹ Z njegovim odhodom v večnost se je na čelo Jernejeve rodbinske veje zavihtel najstarejši živeči sin iz prvega zakona, ambiciozni Karel Valvasor, vrstnik Jurija Sigmunda, za povrh poročen s sestro njegove svakinje. Karlova žena Ana Rozina, rojena Barbo, je bila namreč sestra Sidonije Regine, žene

pokojnega bratranca Janeza Krstnika.⁴² Ker je imel Jurij Sigmund samo enega svaka, Karla Witza pl. (pozneje barona) Witzensteina, moža že pokojne sestre Poliksene,⁴³ je s svaki v prošnji zelo verjetno mišljeno priženjeno sorodstvo nasploh, v katerega je v prvi vrsti spadala omenjena svakinja Sidonija Regina.⁴⁴

O tem, kakšen učinek in epilog je imela prošnja sorodstva deželnim stanovom, naj Jurija Sigmunda zaradi »nemoralnega življenja« in »sramotne poroke« doleti kazen, razpoložljivi viri molčijo. Prav tako o vrsti kazni, ki jo je sorodstvo pričakovalo oziroma predlagalo. Danes vemo, da ni bila neposredno povezana z odvzemom deželanstva šest let pozneje (1657), ampak so Valvasorji medtem vložili novo prošnjo, potem ko se je »problematični« sorodnik ponovno oženil in zapustil Kranjsko.

Dogajanje v tem šestletnem razponu je dokumentirano z nekaj skromnimi podatki, med katerimi so ključni tisti iz začetka leta 1656, ko se je zadrževal na Ljubnem ob Savinji in se tam name raval oženiti. Leta 1651 je nedvomno še prebival v Klevišču. Tisto leto se je namreč Mihael Watz baron Watzenberg pritoževal zoper njegov novi rudnik bakra in svinca v bližnjem Štriglovcu in Maljeku, češ da posega na območje, za katerega je Watzenberg s svojimi brati trideset let prej dobil rudokopno dovoljenje.⁴⁵ Naslednja poročila o zadrževanju Jurija Sigmunda Valvasorja na Kranjskem

³⁷ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 862, registraturni protokoli 16 (1646–1652), fol. 652–652v.

³⁸ Veliko občutljivost na to, s kom se bodo poročili potomci, je zaznati že dobrega četrto stoletja prej pri Adamu, očetu Jurija Sigmunda in stricu polihistorja Janeza Vajkarda. V oporoki leta 1624 je Adam za svoje tedaj še majhne otroke določil razdedinjenje, če se ne bi poročili stanu primerno in s privolitvijo najbližjih sorodnikov. Dediščino bi izgubili tudi v primeru, če bi zapustili katoliško vero in prestopili v drugo veroizpoved. SI AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–2, 18. 7. 1624. Prim. Golec, Valvasorji, str. 109–110.

³⁹ Kot živ je zadnjič izpričan v začetku leta 1650 v poravnalni pogodbi z bratom Janezom Krstnikom. Poznejši regest pogodbe med njegovimi dediči priča, da je umrl najpozneje avgusta 1655, po vsej verjetnosti bliže temu letu kakor omenjeni poravnavi s starejšim bratom (Golec, Valvasorji, str. 116 in 471).

⁴⁰ Prav tam, str. 116 in 471.

⁴¹ Prav tam, str. 472.

⁴² Prav tam, str. 208–212 in 473.

⁴³ Prav tam, str. 111–116 in 479.

⁴⁴ Sorodstvena razmerja gl. prav tam, priloge Rod Hieronima Valvasorja, Adamova rodbinska veja in Jerneja rodbinska veja 1. del.

⁴⁵ StLA, IÖ Reg, Cop 1651–IX–90, 7. 7. 1651; Gut 1651–XI–35; IÖ HK 1651–VII–84, 26. 7. 1651. – V Watzenbergovi pritožbi dvorni komori 26. julija 1651 je govor o rudniku bakra in svinca v Štriglovcu in Maljeku (zu Strigliuez vnd Melpach), tj. v dolinah istoimenskih potokov vzhodno od Litije, proti Polšniku. – V Radicsevi zapuščini so regesti iz repertorijev notranjeavstrijske vlade in dvorne komore, ki so služili kot kažipot k virom (SI AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XXI, VII Jurij Sigmund). O Wazenbergovem rudniku v Maljeku (Malnek) govori Valvasor v III. knjigi Slave (Valvasor, Die Ehre III, str. 389–390). Zanimivo je, da je Jurij Sigmund rudaril skupaj s krstnim botrom svojega bratranca polihistorja Janeza Vajkarda – Konradom Ruessom baronom Ruessensteinom (1604–1668), ki se je vneto ukvarjal z naravoslovjem in verjetno tudi z alkimijo (o njem: Žvanut, Valvasorjev boter, str. 183 sl.).

so vsa iz leta 1655. Dne 26. marca je v krstni matični knjigi župnije Vače naveden kot krstni boter kmečkemu otroku,⁴⁶ kar najverjetneje pomeni, da je tedaj prebival na Vačah ali v bližini. V to župnijo je sicer spadala Medija, matični grad kranjskih Valvasorjev. Nato je 21. avgusta z vdovo Ano Marijo Valvasor, materjo Janeza Vajkarda, v Ljubljani sklenil poravnavo neznane vsebine, omenjeno skupaj s pobotnicami v vdovinem zapuščinskem inventarju.⁴⁷ Kot smo videli, je istega leta dobil polovico medtem že zmanjšane imenja brata Janeza Sigfrida. Imenjska knjiga se v zvezi s tem sklicuje na ukaz poverjeniškega urada kranjskih deželnih stanov in pravi, da gre za dediščino (*deme sie erblich angefallen*).⁴⁸ Kot priča poznejši regest pogodbe med dediči, je Janez Sigfrid umrl najpozneje avgusta 1655.⁴⁹ Delitev njegovega imenja na dva dela, med brata Jurija Sigmunda in otroke že pokojnega brata Janeza Krstnika, je logična, najsi je zapustil oporoko ali ne. Jurij Sigmund se je za razliko od varuha otrok tretjega brata Janeza Krstnika oziroma njegove vdove potrudil za prepis podedovanega deleža k svojemu skromnemu kleviškemu imenju, medtem ko so drugo polovico v imenjski knjigi še nadaljnji dve desetletji vodili pod imenom Janeza Sigfrida.⁵⁰

»Enfant terrible« Jurij Sigmund je podedovano bratovo posest tako kot Klevišče prodal bodisi, potem ko so mu deželni stanovi leta 1657 odvzeli deželanske pravice in ga ni bilo več v deželi, bodisi že malo prej. Kranjsko je najverjetneje zapustil leta

1655 in najpozneje tega leta mu je morala umreti tudi prva žena. V začetku leta 1656 je namreč že prebival na Ljubnem na tleh gornjegrajskega gospostva, kjer se je hotel poročiti. Od kod je bila njegova nova izbranka, razpoložljivi viri molčijo, kakor tudi o njenem imenu. Lahko bi jo pripeljal s seboj s Kranjskega, kar se zdi bolj verjetno, kakor da jo je našel na Gornjegrajskem. Vse, kar vemo o (nameravani) poroki, razkriva nedavno odkriti dokument, ki bi ga pogojno lahko imenovali kar »manjkajoči člen«. Gre za koncept nepodpisanega pisma Filipa Terpina, generalnega vikarja ljubljanske škofije, datiranega 17. februarja 1656 v Ljubljani in naslovljenega na neznanega arhidiakona.⁵¹ Kot sporoča zaglavje pisma, se vsebina nanaša na poroko gospoda (Jurija) Sigmunda Valvasorja zunaj njegove domače župnije (*in causa copulationis extra suam parochiam*). Generalni vikar Terpin je neimenovanega arhidiakona prosil, naj pri župniku Matiju Jenku, ki naj bi plemenitemu gospodu Valvasorju izdal dovoljenje za poroko, poizve, ali je le-to pristno ali morda lažno oziroma ponarejeno. Poroke namreč ni mogoče dovoliti, če bi nasprotovala določilom dorotejske sinode.⁵² Inicijator poizvedbe je bil vsekakor Matevž Tank, župnijski vikar na Ljubnem ob Savinji, po čigar besedah naj bi Sigmund Valvasor, tedaj (bivajoč) v trgu Ljubno na Gornjegrajskem (*nunc in districtu Oberburgensi, in oppido Lauffen*), napovedal, da se bo šel sicer poročiti na Ogrsko, kjer ne veljajo določila Tridentinskega koncila. Za kaj je pri vsej stvari pravzaprav šlo? Jurij Sigmund se je želel poročiti na Ljubnem, v župniji, ki je spadala v ljubljansko škofijo in kjer je bival šele kratek čas. Ljubenski vikar pa se je hotel striktno držati pravil, po katerih je bilo za poroko zunaj domače župnije potrebno dovoljenje domačega župnika, in sicer v skladu s t. i. dorotejsko sinodo ljubljanske škofije, na kateri so bila leta 1604

⁴⁶ NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1643–1656, s. p.

⁴⁷ SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–4 1/2, 20. 8. 1657, pag. 7.

⁴⁸ SI AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 5 (1619–1661), fol. 59.

⁴⁹ O njegovih dedičih govori regest pogodbe med sorodniki z dne 21. avgusta 1655 v zapuščinskem inventarju nečaka Adama Sigfrida (SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 24. 10. 1699, pag. 40–41, N. 69).

⁵⁰ Pod imenom Janeza Sigfrida so imenjsko rento prenesli tudi v naslednjo imenjsko knjigo (1662–1756). Njen lastnik v tej knjigi ni naveden kot pokojni, kar bi kazalo, da je umrl šele pozneje, vendar imenjska knjiga v tem pogledu ni zanesljiv vir. Za Janezom Sigfridom so drugo polovico imenja vsekakor dedovali zakoniti dediči brata Janeza Krstnika, saj je leta 1676 kot prodajalec te posesti izpričan nečak Adam Sigfrid (SI AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 102).

⁵¹ NŠAL, NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 97/20, 17. 2. 1656. – Avtorja pisma Filipa Terpina, generalnega vikarja ljubljanske škofije v letih 1655–1676, je bilo mogoče prepoznati po pisavi (prim. Žnidaršič Golec, Kapiteljski arhiv Ljubljana, str. [260]). O Terpinu gl. Smolik, Terpin (Trpin) Filip, str. 60–61.

⁵² Na dorotejski sinodi ljubljanske škofije v Gornjem Gradu 6. februarja 1604 je škof Tomaž Hren objavil reformni dekret Tridentinskega koncila, s katerim je koncil pol stoletja prej predpisal pogoje za veljavnost krščanskega zakona; škof je to storil v latinskem, nemškem in slovenskem jeziku (Kolar, Sinode škofa Hrena, str. 444–445; objava dekreta v vseh treh jezikih, prav tam, str. 459–464).

objavljena tozadevna koncilska določila. Čeprav je bodoči ženin predložil dovoljenje Matije Jenka – v njem prepoznamo župnika z Vač,⁵³ župnije, pod katero je spadala Medija in kjer je Jurij Sigmund nekaj mesecev prej izpričan kot krstni boter –, je bil ljubenski vikar skeptičen glede veljavnosti dokumenta, zato se je obrnil na svojega krajevnega škofa oziroma njegovega generalnega vikarja v Ljubljani. Ker so Vače spadale pod oglejski patriarhat in znotraj tega v gorenjski arhidiakonat, je arhidiakon, pri katerem je generalni vikar Filip Terpin poizvedoval o pristnosti pisma, lahko le gorenjski arhidiakon. Kaj je ta dognal in sporočil v odgovoru, ostaja neznanka, saj je Terpinov dopis edini znani preostanek koresponde v zvezi s to zadevo, ki tudi ni protokolirana v ljubljanskih škofijskih protokolih.⁵⁴ Prav tako ne vemo, ali se je Jurij Sigmund lahko poročil na Ljubnem, ker ljubenska poročna matica iz tega časa ni ohranjena.⁵⁵

Morda je vztrajni Valvasor uresničil izraženo namero, da se bo, če ne bo šlo na Ljubnem, oženil na Ogrskem. Tam je namreč pozneje nekaj časa živel. Ko se je pet let zatem, leta 1661, pojavil na Polšniku in skupaj s svojo »konkubino« uprizoril incident, se je namreč po besedah župnika Janeza Umka »nahajal zunaj dežele, na posesti grofa Zrinskega« (*ausser Landts vnder dem graff Serinischen gebüet sich befindet*).⁵⁶ Župnikova oznaka konkubina bi lahko imela podlago v tem, da zakon ni bil sklenjen po vseh cerkvenih predpisih, ki so veljali na Kranjskem, lahko pa je bila tudi navadna zmerljivka, porojena iz piščeve osebne prizadetosti in ogorčenosti. Domneva, da je šlo pri omenjeni »konkubini« za isto ženo Jurija Sigmunda, s katero je sredi stoletja živel v Klevišču v polšniški župniji,⁵⁷ se je torej izkazala kot napačna. Ženska, ki jo je leta 1661 pripeljal na Polšnik, ni mogla biti istovetna z materjo Barbare, leta 1650 pokopane v polšniški župnijski cerkvi.

Le ugibamo lahko, kaj je Jurija Sigmunda zaneslo na Ljubno. Leta 1655 je skoraj brez dvoma prebival v župniji Vače, kjer ga srečamo kot krstnega botra. Tako lahko razumemo, zakaj si je ravno od tamkajšnjega župnika Jenka priskrbel poročno dovoljenje za poroko zunaj domače župnije. Ker se tudi danes ohranjene krstne in mrliške matične knjige ljubenske župnije tako kot poročne začelnajo šele več kot stoletje pozneje,⁵⁸ ne vemo, ali se mu je v Zgornji Savinjski dolini rodil kak otrok. Namero o poroki je vsekakor uresničil, posest na Kranjskem pa prodal in deželo zapustil. Vse to je bilo zadosten razlog, so mu kranjski deželni stanovi na prošnjo sorodnikov in svakov 3. avgusta 1657 **odvzeli kranjsko deželanstvo** ter izbrisali njegovo ime iz matrike deželanov, odvzem deželskih pravic pa se je nanašal tudi na potomce. Iz stanovskih protokolov je razvidno, da se je Jurij Sigmund Valvasor »vedel nečastno«, se oženil »s slabo žensko, navadno kmečko hčerko slabega in lahkomiselnega vedenja« in da je zapustil deželo.⁵⁹ Regest v znanem Perizhoffovem rokopisnem repertoriju arhiva kranjskih deželnih stanov pravi, da se je to zgodilo drugim za zgled.⁶⁰ Podatek o nevesti

⁵⁸ Gl. op. 55.

⁵⁹ Pri deželnih stanovih so se zoper »deren Vetter Hr. Georg Sigmundt Valuasor« pritožili »die Valuasorischen befreundt und schwager«, in sicer, ker se je »vnehrlich verhalten, vnd mit einen schlechten Weib verehelicht, vnd ausser Landts begeben, sÿ ist eines losen Paurn Tochter vnd schlechten leichtfertigen lebens«; sklep z dne 3. avgusta 1657 se je glasil: »Sol hiemit der Landtmanschaft für sich vnd seine Erben entsezt, ausgeschlossen, pecuirt, vnd sein namben auß Zahl, vnd Matricul der Hr. Vnd vnd Landtleuth außgelöscht vnd danach sich die andern zudeuthen« (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 892, sejni zapisniki 18, 1646–1660, fol. 557v). Pred odkritjem zapisa v stanovskih sejinah zapisnikov je bil znan le Perizhoffov regest iz 18. stoletja, ki pa ima namesto datuma 3. avgust napačno datacijo 3. april 1657 (prav tam, šk. 937, Carnioliae Pragmaticae etc., Pars I, s. p., protokol 18, št. 48). Tak datum odvzema deželanstva sem leta 2012 navedel v razpravi o obeh zamolčanih članih Valvasorjeve rodbine (Golec, Lažni Valvasor, str. 14).

⁶⁰ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 937, Carnioliae Pragmaticae etc., Pars I, s. p., protokol 18, št. 48: »Hr. Georg Sigmund Valvasor, als sich derselbe unehrlich aufführte, und mit einem Schlechten Weib verehelicht, und ausser Land begeben, welche eines Losen Bauern-Tochter, und schlecht leichtfertigen Lebens gewesen, ist von darumb der Landtmanschaft für sich und seine Erben entsezt, ausgeschlossen, priviret, und sein Namben auß der Zahl, und Matricul der Hrn. und Landtleuth ausgelöscht, et hoc ad Exemplum aliorum Sub 3. April. Anno 1657.« Prim. Radics, Johann Weikhard (1910), str. 350.

⁵³ Matija Jenko je na Vačah služboval kot župnik od leta 1642 do 1668 (NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, šk. 382, Vače, pola 2).

⁵⁴ NŠAL, NŠAL 11, Škofijski protokoli, fasc. 2, protokoli 1650–1663.

⁵⁵ Ljubenske poročne matice, shranjene v Nadškofijskem arhivu Maribor, se tako kot krstne in mrliške začenjajo šele z letom 1770 (NŠAM, Župnija Ljubno ob Savinji, popis).

⁵⁶ StLA, IÖ Reg, Cop 1661–IV–9, 28. 4. 1661; Cop 1661–VII–19, 9. 7. 1661; Cop 1661–VIII–102, 31. 8. 1661, 15. 8. 1661, s. d.

⁵⁷ Golec, Lažni Valvasor, str. 16.

[illegible]

Zapis v sejinah zapisnikov kranjskih deželnih stanov z dne 3. avgusta 1657 o odvzemu kranjskega deželanstva Juriju Sigmundu Valvasorju (*SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 892, sejni zapisniki 18, 1646–1660, fol. 557v; foto Igor Lapajne*).

kmečkega rodu se torej nanaša na Valvasorjevo drugo plemiškemu stanu neprimerno poroko. Ni rečeno, da je bila ta poroka tudi njegova zadnja, »konkubina«, ki jo poznamo iz incidenta na Polšniku leta 1661, pa ista ženska, s katero se je nameraval oženiti pet let prej.

Izguba dednega deželanstva je v praksi pomenila, da Jurij Sigmund Valvasor odtlej ni bil več član deželnih stanov, da se kot tak ni mogel udeleževati deželnih zborov in da ni mogel biti deležen drugih deželanom pridržanih ugodnosti.⁶¹ Odvzem deželanstva, ki ga je doletel, je bil resnično izjemen ukrep. Pri tem ni imela praktično nobene teže sama izselitev iz dežele, a jo je sorodstvo vseeno navedlo v podkrepitev svoje prošnje. Deželanstvo je bilo namreč dedno, kar pomeni, da so ga obdržali tudi iz dežele izseljeni deželani in njihovi potomci.⁶² Glavni razlog, da ga je družina Jurija Sigmunda izgubila, sta vsekakor predstavljali dve morganatski zakonski zvezi, a tudi to samo po sebi sorodstva najbrž ne bi zrevoltiralo do te mere, da bi izposlovalo tako hudo kazen, pri kateri je potem ostalo.⁶³ Ko se je istega leta 1657 na Štajerskem živeči Janez Ditrih Valvasor, brat polihistorja Janeza Vajkarda, oženil z navadno grajsko ključarico, ni zanj nihče zahteval kazni, le umirajoča mati ga je pred poroko pogojno razdedinila, tako da je dobil samo dedni delež po pokojnem očetu.⁶⁴ To pomeni, da je Jurij Sigmund Valvasorjevo rodbino po vsej verjetnosti osramotil in razjezil še s čim. Navedbo, da se je »vedel nečastno«, gre prejkone razumeti kot nasilnost takšne ali podobne vrste, kot je izpričana v omenjenem **incidentu na Polšniku**. Ta se je zgodil pozneje, leta 1661, šlo je za spor s tamkajšnjim župnikom, o njegovem ozadju pa lahko le ugibamo. Župnik Janez Umek se je pri graškem tajnem svetu pritožil, da ga je Jurij Sigmund napadel in oropal. Zadevo je

obravnavala notranjeavstrijska vlada in jo odstopila kranjskemu deželnemu glavarju z ukazom, naj zasliši priče. Poznamo samo eno plat medalje, pri čemer izvemo za največ podrobnosti iz vprašalnika, ki ga je župnik Umek sestavil za izprašanje desetih prič, podložnikov različnih gospostev. Prizadeti je od izbranih prič pričakoval potrditev, da je Jurij Sigmund od njega zahteval, naj podpiše neko »skrajno oderuško pogodbo« (*höchst wuherischen Compromisses oder Contracts*), ko pa se je župnik temu uprl, naj bi se Valvasor naslednji dan vrnil s petimi oboroženimi »banditi« (*mit 5. armierten Banditen*) in oropal (*spoliert hat*) župnikove ljudi vsega razen brevirja. Nato naj bi se odpravil v cerkev, pobral vse ključke, tudi od krstilnika in tabernaklja, jih izročil svoji »konkubini« in žensko javno razglasil za »gospo nad cerkvijo Naše ljube Gospe« (*ein frau über die khirchen vnsern lieben frauen*). Zatem je po besedah vprašalnika poslal po župnika in ga prisilil v podpis oderuške škodljive pogodbe, s tem ko je položil na tla dve pištoli, potisnil k župnikovim prsim nož in mu grozil s smrtjo. Po navedbi v prvem poročilu naj bi Valvasorjeva »konkubina« glasno kričala, naj župnika zabode v srce, za »gospo nad cerkvijo« pa jo je postavil v navzočnosti vseh župljanov (*vor der ganzen Pfarrmenig*). Župnik Umek je v poročilu zapisal tudi že omenjeni podatek, da se Jurij Sigmund Valvasor nahaja zunaj dežele, in sicer na posesti grofa Zrinskega.⁶⁵ Kako se je zadeva končala, žal ne vemo, prav tako ne, kje natančneje je »nasilni« Valvasor tedaj prebival, na Hrvaškem ali v Medžimurju, in ali je oborožene može že od tam pripeljal s seboj. Razprtije so bile gotovo stare, vendar odnosi med župnikom Janezom Umkom in Jurijem Sigmundom Valvasorjem niso mogli biti vseskozi slabi. Umek, ki je tu župnikoval že od leta 1642 pa vse do smrti 1670,⁶⁶ je Valvasorja bržkone poročil, krstil njegovo hčerko in jo leta 1650 pokopal, če pa nič od tega, je dovolil postavitve njenega nagrobnika v župnijski cerkvi.

Na spor Jurija Sigmunda s polšniškim župnikom je naletel že Peter Radics, ne da bi se vanj globil.⁶⁷ Prav njemu dolgujemo večino nadaljnjih

⁶¹ Rodbina Valvasor je do kranjskega deželanstva prišla razmeroma pozno. Šele leta 1602, malo pred svojo smrtjo, ga je dobil Hieronim Valvasor, iz Italije priseljeni ded Jurija Sigmunda, ki mu je bil s tem priznan tudi plemiški naslov (Golec, Valvasorji, str. 56–58).

⁶² Žontar, Struktura uprave in sodstva, str. 8.

⁶³ Ko se je, denimo, komaj poplemeniteni Janez Sonce, sprejet med kranjske deželane leta 1635, skrivaj oženil s hčerko ranocelnika, mu je deželni zbor leta 1636 sicer odvzel deželanstvo, a mu ga je že po nekaj mesecih vrnil; zgodba je pozneje navdihnila pisatelja Ivana Tavčarja (Golec, Rodbina Graffenweger, str. 254–255).

⁶⁴ Golec, Lažni Valvasor, str. 20–23.

⁶⁵ StLA, IÖ Reg, Cop 1661–IV–9, 28. 4. 1661; Cop 1661–VII–19, 9. 7. 1661; Cop 1661–VIII–102, 31. 8. 1661, 15. 8. 1661, s. d.

⁶⁶ O Janezu Umku gl. NŠAL, NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn: šk. 379, Polšnik, pola A.

⁶⁷ SI AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XXI, VII Jurij Sigmund. – Radics se je zadovoljil le z regesti iz repertorijev

odkritij o tem »izobčencu« iz Valvasorjeve rodbine, čigar usodi je sledil po arhivu graške dvorne komore. Prva omemba iz leta 1668 govori o izplačilu letne plače, ki jo je Jurij Sigmund prejel kot »rudarski preizkuševalca« (*Perkhprobierer*) pri višjem rudarskem uradu za Koroško.⁶⁸

Spor z Valvasorjevo rodbino je odločilno presmeril ne le zasebno, temveč tudi poklicno pot »izobčenega« Jurija Sigmunda. Če bi ostal na Kranjskem, bi se slej ko prej zadovoljil z vlogo majhnega graščaka, tako pa so se mu po sili razmer odprle nove možnosti, in to na rudarskem področju, nedaleč od rodne dežele. Kot smo videli, je izkušnje z rudarjenjem nabiral že doma in pozneje mu je tovrstno znanje prišlo še kako prav. Zelo verjetno je prav s tem povezano njegovo bivanje na posesti Zrinskih. Rudarska in fužinarska dejavnost rodbine Zrinski na Hrvaškem⁶⁹ in Jurij Sigmund, poznejši preizkuševalca rude na Koroškem, zvenita zelo združljivo.

V rudarski službi na Koroškem se je Jurij Sigmund znašel najpozneje v drugi polovici šestdesetih let 17. stoletja. Tja mu je s svojimi zvezami morda pomagal priti nekdanji poslovni partner Konrad Ruess baron Ruessenstein, ki je po obeh starših izviral s Koroške, kjer se je z rudarstvom in fužinarstvom ukvarjal že njegov ded po materini strani.⁷⁰ Radics je v svojih »Valvasor-Studien« (1896) povedal o nadaljnjem življenju Jurija Sigmunda Valvasorja neprimerno več, kot obeta skromni naslov »Georg Sigmund Valvasors Amt-sreise nach Idria 1669«. Omenjenega leta je graška notranjeavstrijska vlada dodelila Jurija Sigmunda kot svojega strokovnjaka dr. Vicenzu Antenoriju, ki so ga poslali v Idrijo z nalogo uvesti novo metodo proizvodnje finega cinobra. Jurij Sigmund je bil tedaj v službi pri višjem rudarskem sodniku v Volšperku na Koroškem kot preizkuševalca

(*Oberbergrichteramts-Probierer*).⁷¹ Radics po spisih graške dvorne komore ni mogel slediti samemu poteku in (ne)uspešnosti idrijskega poslanstva, zato pa je našel v njih več drugih omemb Valvasorjevega poklicnega udejstvovanja. Viri omenjajo Jurija Sigmunda v letih od 1670 do 1678 kot preizkuševalca pri uradu višjega rudarskega mojstra na Koroškem (*Oberbergmeisteramts-Probierer*), kot »preizkuševalca rude« (*Aerztprobierer*) oziroma kot »uradnega preizkuševalca« (*Amtsprobierer*). Kot tak je na leto prejemal 100 goldinarjev in se očitno precej selil po deželi. Dvorna komora mu je denimo leta 1674 dodelila stanovanje v mitninski hiši (*Amtshaus*) v Beli pod Jezerskim, nato pa je najverjetneje prebival vsaj še na dveh krajih, saj so mu v začetku leta 1676 ustavili nakazovanje plače preko višjega mitninskega urada Kremsbrücken pri Špitalu, naslednje leto pa je zaostanek plačil prejel od višjega mitninskega urada v Šentvidu ob Glini. Kot kaže, mu je služba prenehala leta 1676, zato je dve leti pozneje, ob izplačilu plačnega zaostanka, tudi označen kot »nekdanji uradni preizkuševalca na Koroškem« (*gewester Amtsprobierer in Kärnten*). Kako in kje je živel potem, Radicsevi viri iz arhiva dvorne komore ne povedo. Zadnja notica o njem, ki jo je temu neutrudnemu kranjskemu zgodovinarju uspelo izslediti, je datirana 8. maja 1685. Jurij Sigmund Valvasor, nekdanji preizkuševalca pri uradu višjega rudarskega mojstra na Koroškem, si je brez uspeha prizadeval pridobiti nekakšno letno pokojnino (*eines jährlichen Gnadengehaltes*), namesto te pa mu je dvorna komora priznala le enkratno izplačilo (*einmalige Gnadengabe*) v višini 75 goldinarjev.⁷²

»Izobčeni« Valvasor je **zadnja leta** živel zelo skromno in s pomočjo podpor. Kot nedeželan seveda ni več mogel računati na denarno pomoč kranjskih deželnih stanov, namenjeno revnim deželanom, tudi če niso živeli v deželi.⁷³ Vsaj od leta 1678 dalje je prejemal letno podporo (*jährliche Gnadengeldt*) 20 goldinarjev od bamberskega škofa, izplačevano pri bamberskem rentnem uradu v Volšperku. Ohranjene so tri njegove pobotnice

notranjeavstrijske vlade.

⁶⁸ SI AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XXI, VII Jurij Sigmund. – V regestu omenjeni Karel baron (Freiherr von) Waidmannsdorf je bil višji rudarski mojster za Koroško na čelu višjega rudarskega urada (Wießner, Geschichte I, str. 83). Wießnerjeva monografija o zgodovini koroškega rudarstva nikjer ne omenja Jurija Sigmunda Valvasorja (Wießner, Geschichte I.–III).

⁶⁹ Prim. Budak, Hrvatska i Slavonija, str. 138–139.

⁷⁰ O Ruessensteinovih prednikih: Žvanut, Valvasorjev boter, str. 184–187.

⁷¹ Radics, Valvasor-Studien XXIII, str. 213.

⁷² Radics, Valvasor-Studien XXIV, str. 221–222.

⁷³ Pozneje sta takšno pomoč prejemale tudi dve članici Valvasorjeve rodbine, teta in nečakinja iz druge, Jernejeve rodbinske veje, ki sta živeli v štajerski Sevnici (Golec, Valvasorji, str. 415 in 431).

za prejetih 20 goldinarjev, prva z datumom 6. decembra 1678 samo v prepisu, druga, datirana 6. decembra 1683, pa tako v prepisu kot v izvirniku. Na slednjem je tudi podpisnikov pečat z Valvasorjevim rodbinskim grbom in napisom GSV ZG V N (Georg Sigmund Valvasor zu Galleneck und Neudorf).⁷⁴ O nezavidljivem gmotnem položaju Jurija Sigmunda pove več prepis dekreta bamberške škofijske pisarne, datiranega 9. marca 1685 na gradu Volšperk. Škofijskemu dvornemu kaščarju so tedaj naložili, naj Juriju Sigmundu Valvasorju na njegovo prošnjo (predčasno) izplača polovico pomoči v žitu (*die Helffte der Gnade deß Getraits*), in sicer zaradi njegove velike revščine (*hohe Bedürftigkeit*) in spričo starosti (*in ansehung seines Elters*).⁷⁵ Izplačevanje skromne redne letne podpore posredno priča, da je moral biti Jurij Sigmund nekoč tudi v službi bamberške škofije, najverjetneje prav tako kot rudarski izvedenec.

Janez Vajkard Valvasor je vsekakor vsaj v grobem poznal poklicno pot svojega bratranca in izvedel za njegovo smrt. Jurij Sigmund je umrl najpozneje leta 1689, ko je šla v tisk *Slava vojvodine Kranjske*. V njej je namreč na rodovniku rodbine Valvasor ob njegovem imenu znamenje, da je že pokojni.⁷⁶ Kot vse kaže, je pred smrtjo zapustil Korosko. Ni razloga, da ne bi verjeli njegovemu sinu Gregorju Ferdinandu, stanovskemu puškarskemu mojstru v Gradcu, ki je leta 1715 ob izpraševanju o »lažnem Valvasorju« povedal, da je njegov oče Jurij Sigmund pokopan v Deutschlandsbergu, zahodno od štajerske Lipnice (Leibnitz). Pri podatku, da je pokojni že okoli štirideset let,⁷⁷ se je glede časa vsaj za deset let zmotil bodisi sin bodisi pisar, saj bi Jurij Sigmund potemtaka umrl okoli leta 1675, ko je bil, kot smo lahko videli, še krepko živ in dejaven. Kdaj med 8. majem 1685 in letom 1689 se je njegova življenjska pot iztekla, bi lahko povedala mrliška matica župnije Deutschlandsberg, ko v njej ravno za ta čas ne bi bilo vrzeli – od 28. februarja 1686

do 4. marca 1693.⁷⁸ Potemtakem je še živel zadnji dan februarja 1686.

Njegov način življenja je torej ne glede na izobrazbo in sposobnosti ter prejeto dediščino opazno odstopal od plemiških norm. Po odvzemu kranjskega deželanstva je sicer obdržal plemiški naslov in tudi njegovi potomci so formalno še bili plemiči, dejansko pa komaj kaj več kot to.⁷⁹ Kot že Jurij Sigmund se je moral tudi njegov **sin Gregor Ferdinand** (ok. 1650, † 1726) preživljati z znanjem in delom lastnih rok. Do leta 1677, ko se je z mladodružino pojavil v Gradcu, ne vemo o njegovi življenjski poti ničesar, potem pa je bil v štajerski prestolnici najprej lakaj, nato starinar in nazadnje, od leta 1683, več desetletij deželnostanovski puškarski mojster. Samo velika vztrajnost mu je omogočila sprejem v službo pri štajerskih deželnih stanovih (1683), ki mu je do konca dni zagotavljala socialno varnost in dvig na družbeni lestvici. Umrl je 27. marca 1726 v Gradcu kot najstarejši puškarski mojster v mestu, star kakih 75 let.⁸⁰ Glede na to, da je sredi sedemdesetih let 17. stoletja že imel družino,⁸¹ je skoraj brez dvoma izšel iz očetovega prvega zakona.

Število otrok »izobčenega« Jurija Sigmunda Valvasorja ostaja zunaj naših spoznavnih možnosti. Poznamo samo dva, Gregorja Ferdinanda in Barbaro, ki je umrla kot otrok in bila leta 1650 pokopana v župnijski cerkvi na Polšniku. Morda je iz njegovega

⁷⁴ KLA, KLA 221, *Bambergsche Herrschaften in Kärnten*, Sch. 90, *Familien M–Z*, Valvasor, fol. 226–227v, 6. 12. 1683; fol. 228–228v, 6. 12. 1678.

⁷⁵ *Prav tam*, fol. 225–225v, 9. 3. 1685.

⁷⁶ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁷⁷ StLA, Landrecht, K 1364, Valvasor (1), 7. 3. 1715.

⁷⁸ DAG, *Altmatriken, Deutschlandsberg, Sterbebuch II 1681–1686, 1694–1700* [prav: 1681–1686, 1693–1700]. – Njegova smrt tudi ni vpisana v mrliško matično knjigo graške mestne župnije, v kateri je tedaj prebival sin Gregor Ferdinand (prav tam, Graz–Hl. Blut, *Sterbebuch IX 1683–1691; Sterbeindex I 1610–1727*).

⁷⁹ Posredni dokaz, da je Jurij Sigmund po izgubi deželanstva ostal plemič, je njegov pečatnik z Valvasorjevim rodbinskim grbom in monogramom GSV ZG VN (Georg Sigmund Valvasor zu Galleneck vnd Neudorf) (KLA, KLA 221, *Bambergsche Herrschaften in Kärnten*, Sch. 90, *Familien M–Z*, Valvasor, fol. 226–226v, 6. 12. 1683). Njegov v Gradcu živeči sin Gregor Ferdinand, stanovski puškar, je bil kot plemič podsoden ograjnemu sodišču (StLA, Landrecht, K 1364, Valvasor (1), 4. 10. 1713).

⁸⁰ Golec, *Lažni Valvasor*, str. 18–20; isti, *Valvasorji*, str. 122–125.

⁸¹ V Gradcu se mu je prvi otrok rodil oktobra 1677, 11. maja 1679 pa mu je tam umrla hči, rojena pred sinom neznankje zunaj štajerske prestolnice (Golec, *Lažni Valvasor*, str. 18; isti, *Valvasorji*, str. 123).

drugega zakona izviral Janez Friderik Valvasor, ki ga prav tako ni na Valvasorjevem rodovnem deblu v *Slavi vojvodine Kranjske*.⁸² Izpričan je leta 1670 kot učenec latinske šole v Rušah, kar je sploh edini znani zapis o njegovem obstoju.⁸³ Glede na vstopno starost učencev se je rodil okoli leta 1660. Navedba v istem viru, da je postal sekovski kanonik, ni točna,⁸⁴ kot ni merodajen baronski predikat, saj Ruška kronika, ki je nastala šele sredi 18. stoletja, označuje z baroni vse Valvasorje. V prid domnevi, da gre za sina Jurija Sigmunda, govori tudi bližina Koroške, od koder je izviralo veliko ruških učencev⁸⁵ in kjer je Jurij Sigmund leta 1670 potrjeno že živel. Ne nazadnje ni izključeno, da se je v Ruško kroniko prikradla pomota pri enem od obeh osebnih imen Janeza Friderika. V tem primeru bi bil glede na starost lahko identičen z leta 1659 rojenim Janezom Jurijem, sinom Janeza Ditriha Valvasorja, polihistorjevega brata, ki se je tako kot Jurij Sigmund oženil z neplemkinjo in zapustil Kranjsko.⁸⁶

Kandidat za sina Jurija Sigmunda je bil do nedavnega tudi Karel Ditrih Valvasor, ki se je leta 1693 v Starem trgu pri Slovenj Gradcu oženil z Marijo Eleonoro baronico Sauer,⁸⁷ a je ta hipoteza zdaj dokončno ovržena. Karla Ditriha srečamo namreč v virih zadnjič leta 1697, ko je kranjske stanovske poverjenike prosil, naj finančno podprejo njegovo potovanje v Rim. Tega vsekakor ne bi storil nekdo, ki ni imel kranjskega deželanstva, potomstvu Jurija Sigmunda pa so bile deželanske pravice leta 1657 odvzete enako kakor njemu samemu. Pri Karlu Ditrihu je šlo tako najverjetneje za sina omenjenega Janeza Ditriha, s katerim ga je ne nazadnje povezovalo skupno krstno ime Ditrih.⁸⁸

Jurij Sigmund Valvasor je bil torej dejansko izključen iz Valvasorjeve rodbine. Odvzem deželanških pravic je v njegovem primeru pomenil neke vrste anatemo, ki nemara ni bila samo posledica njegovih dveh morganatskih zakonov, ampak tudi

siceršnjega nespoštovanja družbenih norm, na kar kaže incident z župnikom na Polšniku, sicer že po izgubi deželanstva in odselitvi iz dežele. Nasprotno je njegovega mlajšega bratranca Janeza Ditriha, ki se je malo za njim prav tako oženil svojemu stanu neprimerno, doletela precej milejša kazen, zgolj materino oporočno razdedinjenje za dedni delež po njej. Za tega polihistorjevega brata, ki je prebival veliko bliže svojemu kranjskemu sorodstvu, v Spodnji Savinjski dolini, le nekaj kilometrov onstran kranjsko-štajerske meje, je poleg tega potrjeno, da je ohranjal stike z drugimi Valvasorji.⁸⁹ Pri tem je več kot pomenljiva izjava Gregorja Ferdinanda, sina Jurija Sigmunda iz leta 1715. Ko sta pet let prej v predmestju Gradca nekaj časa stanovala dva sinova Janeza Ditriha, njega »nista hotela priznati za sorodnika in z njim tudi nista občevala«,⁹⁰ pa čeprav se je tudi njun oče oženil neprimerno svojemu stanu in sama nista živela plemiškega načina življenja.

Viri in literatura

Arhivski viri

DAG = *Diözesanarchiv Graz-Seckau*:
Altmatriken:
Deutschlandsberg, Sterbebuch II 1681–1686,
1694–1700;
Graz–Hl. Blut, Sterbebuch IX 1683–1691,
Sterbeindex I 1610–1727.

KLA = *Kärntner Landesarchiv, Klagenfurt*:
KLA 221, Bambergische Herrschaften in
Kärnten: Sch. 90.

NŠAL = *Nadškofijski arhiv Ljubljana*:
NŠAL 11, Škofijski protokoli: fasc. 2.
NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana: fasc. 97.
NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn: šk. 379 in
382.
ŽA Polšnik: popis.
ŽA Vače: Matične knjige, R 1643–1656.

NŠAM = *Nadškofijski arhiv Maribor*:
Župnija Ljubno ob Savinji, popis.

⁸² Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁸³ Župnijski arhiv Ruše, *Notata Rastensia etc.*, fol. 34v; prim. Mlinarič, *Seznam imen*, str. 153.

⁸⁴ Dopis vodje graškega škofijskega arhiva dr. Aloisa Ruhrija avtorju 18. 1. 2012.

⁸⁵ Prim. Mlinarič, *Seznam imen*, str. 133–246.

⁸⁶ Golec, *Valvasorji*, str. 305 in 481.

⁸⁷ Golec, *Lažni Valvasor*, str. 17.

⁸⁸ Golec, *Valvasorji*, str. 306–309.

⁸⁹ Golec, *Lažni Valvasor*, str. 27; isti, *Sledovi Valvasorjev*, str. 385.

⁹⁰ Golec, *Lažni Valvasor*, str. 7.

SI AS = Arhiv Republike Slovenije:
 SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg.: šk.
 862, 864, 874, 892 in 937.
 SI AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko: knj. 5 in 6.
 SI AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča
 v Ljubljani: II. serija, fasc. V 1–16.
 SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev
 Deželnega sodišča v Ljubljani: šk. 32, 130 in 131.
 SI AS 730, Gospostvo Dol: fasc. 120.
 SI AS 740, Gospostvo Jablje: fasc. 8.
 SI AS 984, Radics pl. Peter Pavel: šk. 5
 SI AS 1073, Zbirka rokopisov: II/51r.

StLA = Steiermärkisches Landesarchiv, Graz:
 IÖ HK = Innerösterreichische Hofkammer: 1651–
 VII–84.
 IÖ Reg. = Innerösterreichische Regierung: Cop
 (= Gemeine Copeien), 1651–IX–90, 1661–
 IV–9, 1661–VII–19, 1661–VIII–102; Gut (=
 Gutachten) 1651–XI–35.
 Landrecht: K 1364.

Župnijski arhiv Ruše:
 Notata Rastensia etc.

Literatura

- Budak, Neven:** *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. (Hrvatska povijest u ranome novom vijeku. 1. svezak). Zagreb: Barbat, Leykam international, 2007.
- Golec, Boris:** Lažni Valvasor nehote prispeva k razkritju usode zamolčanih pravih Valvasorjev. O dveh »izobčencih« Valvasorjeve rodbine iz srede 17. stoletja in o polihistorjevem čiščenju rodbinskega debla. *Zgodovina za vse* XIX, 2012, str. 5–38.
- Golec, Boris:** Rodbina Graffenweger in njena vloga v življenju Janeza Vajkarda Valvasorja. *Kronika* 63, 2015, št. 2, str. 233–276.
- Golec, Boris:** Sledovi Valvasorjev v Spodnji Savinjski dolini: med romancami na gradu Ojstrica in umobolnico v Novem Celju. *Kronika* 65, 2017, št. 3, str. 369–398.
- Golec, Boris:** *Valvasorji: med vzponom, Slavo in zatonom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015 (Thesaurus memoriae. Dissertationes 11).
- Harambaša [Podkrajšek, Fran]:** Valvasorjeva rodbinska rakev v Polšniku. *Ljubljanski zvon* 12 (1892), str. 753–756; 13 (1893), str. 566.
- Kolar, Bogdan:** Sinode škofa Hrena. V: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 19. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, str. 441–478.
- Mlinarič, Jože:** Seznam imen iz latinske kronike. V: Teržan, Josip (ur.): *Ruška kronika*. Ruše: Krajevna skupnost, 1985, str. 133–247.
- Radics, P.[eter] pl.:** Graščine in hiše rodovine Valvasorjeve na Kranjskem. *Ljubljanski zvon* 14 (1894), št. 7, str. 433–437; št. 9, str. 566–570.
- Radics, P.[eter] pl.:** Kranjski dijaki na nemških vseučiliščih v XVI. in XVII. veku. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* IX, 1899, str. 24–27.
- Radics, P.[eter] v.[on]:** Johann Weikhard Freiherr von Valvasor. V: *Die Ehre des Herzogthums Krain von Johann Weikhard Freiherrn von Valvasor. Laibach–Nürnberg 1689. I. Band (Buch I bis IV)*. 2te unverändertre Auflage. Rudolfsverth: J. Krajec, 1877, str. 3–7.
- Radics, P.[eter] von:** Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Mit 5 Porträts und 15 anderen Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor. Laibach: Krainische Sparkasse, 1910.
- Radics, P.[eter] v.[on]:** Valvasor-Studien XXIII. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), št. 28, 4. 2. 1896, str. 213.
- Radics, P.[eter] v.[on]:** Valvasor-Studien XXIV. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), št. 29, 5. 2. 1896, str. 221–222.
- Smole, Majda:** *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Smolik, Marijan:** Terpin (Trpin), Filip. *Slovenski biografski leksikon. Četrta knjiga Táborska – Žvanut*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980–1991, str. 60–61.
- Valvasor, Janez Vajkard:** *Topografija Kranjske 1678–79: skicna knjiga. Faksimiliran natis*. 2. natis. Ljubljana: Valvasorjev odbor pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, 2001.
- Valvasor, Johann Weichard:** *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I–XV*. Laybach – Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689.
- Wießner, Hermann:** *Geschichte des Kärntner Bergbaues. I. Teil. Geschichte des Kärntner Edelmetallbergbaues*. Klagenfurt: Verlag des

Geschichtsvereines für Kärnten, 1950; *II. Teil. Geschichte des Kärntner Buntmetallbergbaues mit besonderer Berücksichtigung des Blei- und Zinkbergbaues*. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1951; *III. Teil. Kärntner Eisen*. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1953. (Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie, 32. Band, 36./37. Band, 41. und 42. Band).

Žnidaršič Golec, Lilijana: *Kapiteljski arhiv Ljubljana. Inventar fonda. Zvezek 1: fasc. 1–60*. Ljubljana: Stolni kapitelj (Priročniki. Nadškofijski arhiv Ljubljana; 3).

Žontar, Jože: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998.

Žvanut, Maja: Valvasorjev boter Konrad Ruess baron Ruessenstein na Strmolu. *Kronika* 54, 2006, št. 2 (Iz zgodovine gradu Strmol na Gorenjskem), str. 183–194.

Zusammenfassung

EIN AUS DER FAMILIE VALVASOR „AUSGESTOSSENER“ UND SEINE ZWEI MORGANATISCHEN EHEN

Weil sich ein Betrüger fälschlich als Georg Sigmund von Valvasor, Verwandter des Krainer Adelsgeschlechtes Valvasor ausgab, wurde im Jahr 1715 in Graz der dortige landständische Büchsenmeister Gregor Ferdinand Valvasor befragt, der aussagte, dass Georg Sigmund der Name seines verstorbenen Vaters war. Es handelte sich um den Cousin des berühmten Krainer Polyhistor Johann Weichard Valvasor (1641–1693) und über sein Schicksal war bis vor kurzem sehr wenig bekannt. Da er nicht standesgemäß heiratete und Krain verließ, wurde seine Familie vom Polyhistor Johann Weichard auf dem im Jahr 1689 veröffentlichten Familienstammbaum der Valvasors nicht berücksichtigt, vielmehr vermerkte er nur lakonisch, dass der Betreffende bereits verstorben war und das Land verlassen hatte.

Genauso ging Johann Weichard bei seinem Bruder Johann Dietrich vor, der ebenfalls eine Nichtadelige heiratete und Krain verließ.

Georg Sigmund Valvasor (um 1618–1686/89) ereilte ein viel schwereres Schicksal als Johann Dietrich, denn auf Ansuchen der Verwandtschaft aberkannten ihm die Krainer Landstände im Jahr 1657 den Titel krainischer Landmann mit der Begründung, dass er eine gewöhnliche Bauerntochter geheiratet und sich unehrenhaft verhalten hatte und aus dem Land ausgewandert war. Zusammen mit ihm verloren auch seine Nachkommen die Landmannsrechte. Bisher galt, dass er nur einmal heiratete, und zwar spätestens im Jahr 1650, als seine Tochter Barbara verstarb, die aufgrund der Inschrift am Grabstein in der Pfarrkirche am Polšnik/Billichberg bekannt ist. Im darauffolgenden Jahr (1651) ersuchten die Verwandten die Landstände das erste Mal, ihn wegen der nicht standesgemäßen Heirat zu bestrafen. Damals war Georg Sigmund Besitzer des kleinen Schlosses Klevišče/Klevisch bei Polšnik/Billichberg, er war aber auch im Bergwesen tätig. Als er dann den Besitz in Krain verkaufte und außerhalb des Landes – entweder in der Steiermark oder in Ungarn – bereits die zweite morganatische Ehe schloss, sagte sich die Verwandtschaft endgültig von ihm los. Er übersiedelte nach Kroatien auf den Besitz des Grafen von Serin und danach nach Kärnten, wo er als sogenannter Erzprobierer beim Oberbergmeisteramt beschäftigt war. Seine letzten Jahre lebte er sehr bescheiden mit Hilfe von Unterstützungen und starb dann an einem unbekannten Ort zwischen den Jahren 1686 und 1689. Laut Aussage des Sohnes Gregor Ferdinand wurde er in Deutschlandsberg in der Steiermark begraben. Neben der früh verstorbenen Tochter Barbara hatte er mindestens einen Sohn, den erwähnten Gregor Ferdinand, der sich 1683 mit außerordentlicher Ausdauer das Amt eines »Büchsenmeisters« bei den steirischen Landständen erkämpfte und im Jahr 1726 in Graz verstarb.

Schlagwörter: Valvasor, Adel, morganatische Ehe, Schloss Klevišče/ Klevisch, Aberkennung des Landmannsrechtes, Bergbau